DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-78.1-1>

УДК 811.111

Андрущак О.В., Девлиш І.А.

Львівський національний університет імені Івана Франка

НЕВЛАСНЕ-ПРЯМА МОВА В НОВЕЛІ «ВЕЖА З ЧОРНОГО ДЕРЕВА» ДЖ. ФАУЛЗА: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню невластне-пряме мовлення у художньому тексті з точки зору дискурсивно-когнітивного підходу, тобто як реальну комунікацію з урахуванням екстралінгвістичних факторів, які впливають на її функціонування. Когнітивно-дискурсивний підхід до вивчення невластне-прямої мови у художньому творі розширює можливості аналізу прагматичної спрямованості цього прийому. Такий підхід допомагає проаналізувати особливості функціонування невластне-прямої мови на матеріалі твору Дж. Фаулза «Вежа з чорного дерева». Спроба проаналізувати використання невластне-прямої мови у творі як реальну комунікацію, тобто з урахуванням екстралінгвістичних чинників, які впливають на вибір мовних засобів при формуванні висловлювання визначає новизну й актуальність цього дослідження.

Ключові слова: невластне-пряме мовлення, автор, внутрішній світ персонажа, дискурсивна і когнітивна лінгвістика, прагматика.

Andruschak Oksana, Devlysh Ihor

Ivan Franko National University of Lviv

FREE INDIRECT SPEECH IN THE NOVELLA “THE EBONY TOWER» BY JOHN FOWLES: PRAGMATIC ASPECT

Summary. The article studies free indirect speech in the literary text in terms of discourse and cognitive approach that is as a real communication, taking into consideration the extra-linguistic factors influencing its functioning. The philosophical and literary views of the author as well as the choice of language means and forms of narration when forming expressions are investigated. The functions of free indirect speech are analyzed. The research of the free indirect speech in the literary text within the cognitive-and-discursive paradigm gives the opportunity to analyze the cognitive and pragmatic characteristics of this stylistic means. The article is based on the analysis of the text of the novella “The Ebony Tower» by John Fowles. Among the extra-linguistic factors that have influenced the use of the free indirect speech in the literary text special attention is given to the post-modernist trend in literature, in general, and the language personality of the author, in particular. In post-modernist fiction great attention is paid to the complicated and contradictory inner world of the personages. And the free indirect speech is the main stylistic means that is broadly used to reproduce this inner world of the personages. The authors think that the free indirect speech is a means of organizing the structure of the literary work, as well as a means of reproducing the personages’ speech alongside with the direct and indirect speech.

Keywords: free indirect speech, author, inner world of the personage, discourse and cognitive linguistics, pragmatics.

Постановка проблеми. Вивчення форм невластне-прямої мови набуває особливого значення у дискурсивній та когнітивній лінгвістиці, оскільки у цій парадигмі форми мовлення набувають статусу дискурсу (трактуються не лише на рівні семантики та синтактики, але й досліджуються екстралінгвістичні чинники, ситуація спілкування, прагматична установка).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У живому інтенсивному процесі мови сучасної літератури відображається структурно-семантична еволюція способів передачі авторського мовлення та мовлення персонажів: підвищена структурно-семантична багатоплановість прямого мовлення, порушення традиційних схем і поява емоційних елементів у непрямому мовленні, подальша еволюція, а, інколи, і повна трансформація форм невластне-прямого мовлення [4, с. 3]. Невластне-пряме мовлення з’являється у тексті тоді, коли автор літературного твору виходить за межі загальноприйнятих лінгвістичних форм непрямого мовлення. Це спосіб передачі мовлення, який є найбагатшим за функціональними та змістовими потенціями у художньому тексті [1, с. 185].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Когнітивно-дискурсивний підхід

до вивчення невластне-прямої мови у художньому творі, з одного боку, пропонує нові та ширші можливості для аналізу прагматики та функціональності цього прийому. З іншого ж боку, новий підхід вимагає переосмислення як суті нового явища, так і окремих його аспектів. Новизна та актуальність цього дослідження полягає у спробі проаналізувати використання прийому невластне-прямої мови у творі як реальній комунікації, тобто з урахуванням екстралінгвістичних чинників, що вплинули на вибір мовних засобів при формуванні висловлювання. Серед них особливо важливими є філософські погляди автора, його літературні уподобання, а також ті завдання, які поставив перед собою автор.

Дж. Фаулз – відомий представник постмодернізму, причому традиційно його твори відносять до психологічної прози з філософським нахилом [2–3; 7] або до інтелектуального роману за термінологією С. Павличко [6].

Мета статті. Отож, головна мета цієї статті – розглянути прагматику та функціональність невластне-прямої мови у літературному творі кінця ХХ століття. Для аналізу обрана новела Дж. Фаулза «Вежа з чорного дерева».

Виклад основного матеріалу. Основним джерелом постмодернізму в аспекті пізнання ви-

явилася «деструкція», визнання прогресу лише у вигляді неспростованої ілюзії, загострене, перейняте «еклезіастівським» пафосом відчуття вичерпності історії, естетики, мистецтва. Реальним вважалося варіювання та співіснування усіх – і найдавніших, і новітніх – форм буття. Відтак, принципи повторюваності та сумісності перетворилися на стиль художнього мислення з притаманними йому рисами еkleктики, тяжінням до стилізації, цитування, переінакшення, ремінісценції, аллюзії. Тут митець має справу не з «чистим» матеріалом, а з культурно засвоєним, оскільки існування мистецтва у попередніх класичних формах неможливе в постіндустріальному суспільстві з його необмеженим потенціалом серійного відтворення та тиражування.

Власне, проти серійності, подібності виступають постмодерністи, акцентуючи увагу на неповторності особистості. Тому у творах постмодерністів увага акцентується на складному, суперечливому, напруженому внутрішньому світі героя. Основним стилістичним прийомом, яким користуються митці є невластива пряма мова. За нашими спостереженнями, невластива пряма мова – засіб мовної організації художньої прози, один із способів репродукції персонажного мовлення поряд із прямою та непрямою мовою.

Якщо в XIX столітті невластива пряма мова вживалася (і розглядалася) лише як спосіб передачі чужого висловлювання, рівнозначний з іншими способами репродукції, то у творчості постмодерністів форми і функції цього стилістичного прийому виявились значно ширшими. Вона служить мовним засобом передачі не лише мовлення як вербально оформленого висловлювання, але й «внутрішнього мовлення», тобто мовлення не висловленого і не призначеного для висловлення, мовлення для себе – думок, безпосередніх асоціацій, емоцій – усього потоку свідомості. Увага до читача, задіяння його у хід подій, описаних у творі, а основне – заохочення його до висновків – це характерна риса письменників-постмодерністів.

Ця позиція якнайкраще співпадає із філософською позицією Дж. Фаулза. Письменник був прихильником екзистенціалізму, послідовником Ж.-П. Сартра, А. Камю, чий погляд про свободну волю людини та ситуацію вибору, в яку щохвилини ставить людину життя, він сповідував. Відтак, твори Фаулза – це «гадамерівський» діалог з читачем, де автор розповідає, але не повчає, чекає відповіді від читача, а щоб відповісти, читач має сам зробити висновки. Тобто, і герої, і читач поставлені у ситуацію екзистенціального вибору.

Автор описує нам події з точки зору головного героя, тобто так, як все бачить саме він. Основна увага приділяється опису внутрішніх переживань героя – його думок, емоцій, відчуттів. Проте, мета автора – не запропонувати готові висновки, – він спонукає до цього читача. Головний герой приймає свої рішення (за філософською термінологією екзистенціалізму – робить свій вибір), а читач повинен прийняти свої, визначити своє ставлення до героя та до його позиції.

Головний герой новели «Вежа з чорного дерева» – Девід Вільямс – досить успішний художник-абстракціоніст, котрий переживши творчу кризу, намагається вирішити для себе проблеми зв'язку

мистецтва з життям та соціальною ролі мистецтва. Для прикладу: *Slowly and inexorably it came to David that his failure previous night was merely the symbol, not the crux of the matter <...> He had had doubts about his work before; but not about his fundamental nature, or at any rate that there was not in it the potential wherewithal to lay the ghost that profoundly haunts every artist: his lastingness <...> Art had always gone in waves. Who knew if the late twentieth century might not be one of its most cavernous troughs? <...> You did not want how you lived to be reflected in your painting <...> you could only try to camouflage its hollow reality under craftsmanship and good taste. Geometry. Safety hid nothingness* [8, с. 125–126].

Невластива пряма мова вживається для передачі бачення світу митцем (митцем-постмодерністом): *That had allowed an enjoyable meander over the remaining distance; a distant view of the spectacular spired dream of Mont-Saint-Michel, strolls around Siant Malo and Dinan, then south in the splendid September weather and through the new countryside* [83, с. 33]. Гопу Mont-Saint-Michel художник Девід бачить як шпильасту мрію. Фраза *in the splendid September weather and through the new countryside* відображає ще одну характерну рису постмодерного мистецтва – синкретичне бачення світу.

Наступний уривок є яскравим прикладом передачі образності мислення художника: *He saw almost literally above the dreary sea of roofs, wet now in a drizzle the collapsed parallel of what he was beside the soaring line of what he may have been* [8, с. 129]. Аналізуючи своє життя, Девід використовує паралелі з абстрактного мистецтва, представником якого він був.

Головний герой бачить світ як кольори, форми, відтінки. Він прагне досягти гармонії, і, звісно, оцінить її, якщо десь побачить: *Ancient partitions must have been knocked down, but some of the major black uprights had been retained and stood out against the white walls with a skeletal bravura. The effect was faintly Tudor, much more English than the exterior. A very handsome piece of dense but airy space, antique carved-wood furniture, bowls of flowers, a group of armchairs and two sofas farther down; old pink and red carpets; and inevitably, the art <...> no surprise – except that one could walk in on it like this <...>* [8, с. 35].

Також, як митець, Девід помічає картини на стінах будинку Бреслі, що теж передається невластивою прямою мовою: 1) *In the corridor above he stopped to look at two paintings he had noticed when she first showed him up and failed to put a name to <...> but now, of course, Maximilien Luce. Lucky old man, to have bought before art became a branch of greed, of shrewd investment* [8, с. 38]; 2) *David knew there was a distinguished little collection besides the old man's own work. Famous names were already announced. Ensor, Marquet, that landscape at the end must be a "cool" Derain <...>* [8, с. 35].

Це риси, які характерні саме для цієї новели. Окрім того, традиційно для постмодерністської прози, невластива пряма мова вживається для передачі емоцій, переживань: *But she did not stop; and he felt frozen, fatally unable to move. He watched her... and he was left with all the*

agonized and agonizing deflation of a man who has come to a momentous decision, only to have it cursorily dismissed... He turned into his room... made out his faint shape there in the old gilt-framed mirror. A ghost, a no-man. The horror was that he was still being plunged forward, still melting, still realizing;... He wanted with all his being – now it was too late; was seared unendurably by something that did not exist, racked by an emotion as extinct as the dodo [8, с. 119].

Внутрішнє життя людини – складне переплетення сприйнятого, асоційованого, відчутого, обдуманого – це те, що намагається передати Дж. Фаулз. У наведеному вище прикладі письменник описує стан Девіда після того, як від нього пішла Діана (вирази, що передають почуття чи відчуття виділені простим курсивом, думки – жирним).

Висновки і пропозиції. Отже, використання невластиве-прямої мови у творі Дж. Фаулза зумовлене кількома чинниками – як письменник-постмодерніст, автор ставить перед собою мету відобразити внутрішній світ персонажа, його думки, емоції, переживання. Власне ця форма оповіді передає роздуми персонажа про проблеми, на які автор хоче звернути увагу читачів – про зв'язок мистецтва з життям та соціальну роль мистецтва. Як прихильник екзистенціальної філософської теорії, автор проводить свого персонажа через ситуацію складного життєвого вибору, зображаючи як персонаж іде до прийняття рішення. Головний персонаж твору – художник, митець, і для передачі бачення світу його очима, також використовується невластиве-пряма мова.

Список літератури:

1. Бехта І. Текст у парадигматичній системі наукових лінгвістичних концепцій кінця XX – початку XXI століття: актуальні та віртуальні стратегії розвитку. *Дискурс іноземномовної комунікації (колективна монографія)*. Львів : Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001.
2. Гениева Е.Ю. Творчество Джона Фаулза. *Иностранная литература*. 1979. № 3.
3. Жлуктенко Н. Післямова. *Фаулз Джон. Вежа з чорного дерева*. Київ : Дніпро, 1986.
4. Кусько Е.Я. Проблемы языка современной художественной литературы. Львов, 1980.
5. Гром'як Р.Т., Ковалів Ю.І. та ін. Літературознавчий словник-довідник. Київ : ВЦ Академія, 1997.
6. Павличко С.Д. Лабіринти мислення. Інтелектуальний роман сучасної Великобританії. Київ : Наукова думка, 1993.
7. Пальцев Н. Предисловие / Фаулз Дж. Башня из черного дерева. Москва : Прогресс, 1980.
8. Фаулз Дж. Башня из черного дерева. Москва : Прогресс, 1980.

References:

1. Bekhta I. (2001). Tekst u paradyhmatychnii systemi lingvistychnykh kontseptsii kintsia XX – pochatku XXI stolittia: aktualni i virtualni strategii rozvytku [Text in the paradigmatic system of linguistic concepts in the end of the XX – the beginning of the XXI century: actual and virtual strategies of development]. *Dyskurs inozemnomovnoyi komunikatsii (kolektyvna monografiia)*. Lviv.
2. Geniyeva E.Y. (1979). Tvorchestvo Dzhona Faulza [John Fowles creativity]. *Inostrannaya literatura*, № 3.
3. Zhluktenko N. (1986). Pisliamova [Epilogue]. John Fowles. The Ebony Tower. Kyiv: Dnipro.
4. Kusko Y.Y. (1980). Problemy yazyka khudozhestvennoi literatury [Topical issues of the language of modern fiction]. Lviv.
5. Hromiak R.T., Kovaliv Yu.I. ta in. (1997). Literaturoznachnyi slovnyk-dovidnyk. Kyiv: VTs Akademiia.
6. Pavlychko S.D. (1993). Labirinty myslennia. Intelektualnyi roman Velykobrytanii [Labyrinths of thinking. Intellectual novel of Great Britain]. Kyiv: Naukova dumka.
7. Paltsev N. (1980). Prologue / John Fowles. The Ebony Tower. Moscow: Progress.
8. Fowles J. (1980). The Ebony Tower. Moscow: Progress.